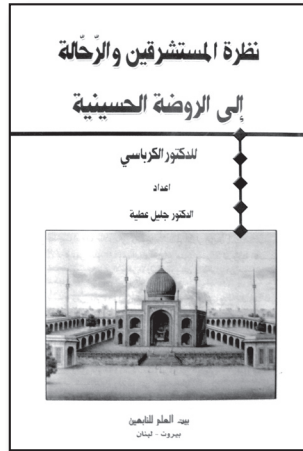

کربلای معلی از نگاه خاورشناسان

محمد رضا فخر روحانی

منطقه کربلا پیش از آن که واقعه کربلا در عاشورای سال ۶۱ هجری رخ دهد، مورد توجه اقوام سامی بوده است. این نکته را از ریشه شناسی واژه «کربلا» می توان دریافت. هر چند واژه و نام کربلا دارای ریشه های متعددی است لیکن صرف داشتن چندین نام و نیز ریشه شناسی این نام به عنوان «شریف ترین زمین» (سید الأرض)، «شهر خدا» و یا «دروازه شهر خدا»^۱ می تواند گواه عظمت آن باشد. این نکته زبان شناختی را تأیید هم هست، انبیای سلف و در اسلام، حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام، سال ها پیش از رویداد جانسوز عاشورا، به زیارت این منطقه رفته اند.

اهمیت شهر کربلا، پس از واقعه عاشورا، بی تردید به اجساد مطهر پاکبازانی باز می گردد که در نبردی نابرابر پایداری کردند و در همیشه تاریخ جاودانه شدند. نظر عنایت رحمانی به این خاک و تربت را از حدیث ارجمند حضرت امام صادق علیه السلام می توان دریافت که:

موضع قبرالحسین مندیوم دقی فیه، روضة من ریاض الجنة؛ «جایگاه قبر [مطهر حضرت امام] حسین علیه السلام از روزی که در آنجا دفن شد، باغی از باغ های بهشت است.»^۲

۲۰۱

شماره اول - زمستان ۱۳۸۸
نقد و معرفی کتاب

کتاب مورد بررسی در این مقاله، از نگاشته‌های آقای محمد صادق کرباسی است که با عنوان «نظرة المسشرقین و الرّحالة إلى الروضة الحسينیه» با تحقیق و ویرایش آقای جلیل العطیه در بیروت به وسیله «بیت العلم للتأهین» در ۱۴۲۹ق. ۲۰۰۸م و در ۱۵۹ صفحه منتشر شده است.

کتاب مورد بررسی، از چهل و چهار فصل سامان یافته که هر یک به معرفی و ارائه نظریات کسانی می‌پردازد که از شهر مقدس کربلا دیدن کرده‌اند. از میان چهل و چهار نفری که نامشان آمده، سه نفر ایرانی بوده‌اند از جمله آنها مرحوم محمد غفاری، معروف به «کمال الملک» است و در مجموع چهارده نفر مسلمان و بقیه غیر مسلمان (اعم از مسیحی و یهودی) می‌باشند.

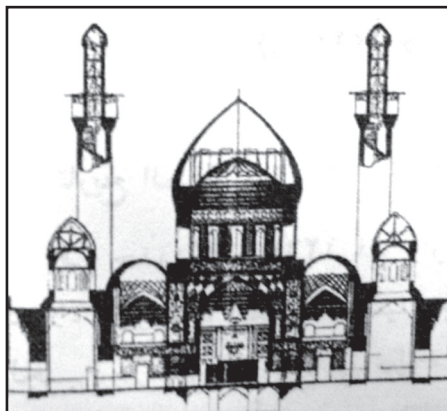
هر فصل از کتاب، با مطالب زیر سامان یافته است: شماره فصل، مسؤولیت یا شغل و نام خاورشناس و یا زائر (که به مسلمانان اطلاق می‌شود)، ملیت و سپس سالی که شخص از حرم مطهر و شهر کربلا دیدن کرده است. پس از این مطالب مقدماتی، ترجمه عربی جمله‌ها و اظهار نظرهای شخص مورد بحث آورده شده و در پایان هم اگر تابلوی نقاشی و یا رسم فنی از حرم مطهر و یا شهر کربلا در مجموعه آثار مشخص وجود داشته، درج گردیده است. در صورت امکان، خلاصه‌ای از زندگینامه شخص نیز آورده شده است:

فصل نخست به محمد ابن حوقل بغدادی موصلی اختصاص یافته که در سال ۳۶۷ق. (=۸۸۰م.) از کربلا دیدن کرده است.

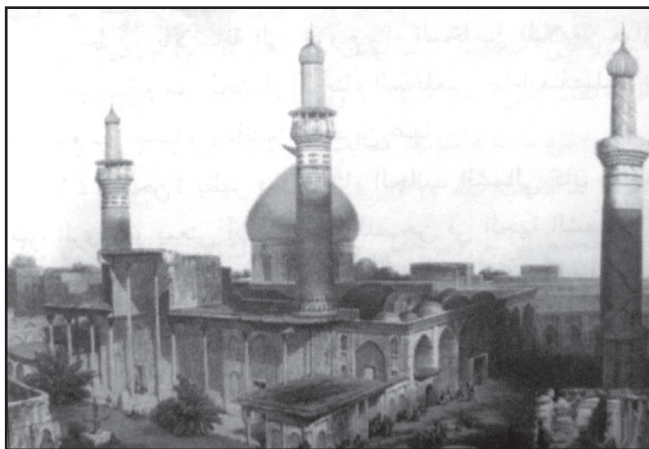
از میان غیر مسلمانان، نخستین فرد «پدرو تیکسیرا»^۳ است که از کشور پرتغال بوده و در سال ۱۰۱۳ق. (=۱۶۰۴م.) از کربلا دیدن کرده و از کثرت زوار و وفور نعمت و فراوانی ارزاق نوشته است. وی ابتدا یهودی بوده و سپس آیین مسیحیت را برمی‌گزیند.

فصل پنجم به «کارستن نایبور»^۴ آلمانی اختصاص دارد که در سال ۱۱۷۹ق. (=۱۷۶۵م.) از کربلا دیدار کرده و طرحی از حرم مطهر حضرت امام حسین علیه السلام را رسم کرده است.

در فصل سیزدهم به گزارش «تئودور نولدکه»^۵ (۱۹۳۰-۱۸۳۶) بر می‌خوریم که در تاریخ ۱۲۶۷ ق. (= ۱۸۵۱ م.) به کربلا رفته و گزارش تا حدی دقیق و شفافی از معماری حرم حسینی ارائه می‌کند. وی نخستین نمای معماری داخلی حرم مطهر را نیز ارائه کرده و این که گنبد مطهر حضرت امام حسین علیه السلام از دو لایه تشکیل شده است.

فصل شانزدهم به گزارش «رابرت کلایو»^۶ انگلیسی اختصاص دارد که در سال ۱۲۷۹ ق. [= ۱۸۶۲ م.] از شهر کربلا دیدن کرده و توصیف دقیقی از مناره‌ها، صحن‌ها، ایوان‌ها و کفش‌داری‌ها و ضریح مقدس آن حضرت ارائه می‌کند و نیز تصویری از حرم مطهر در کتاب وجود دارد که مربوط به ترسیم رابرت کلایو در ۱۲۷۷ ق. [= ۱۸۶۰ م.] است.

به گفته جان پیترز، در صحن مطهر، مناره
سومی هم به نام مناره عبد(مناره العبد و یا
مئذنة العبد) وجود دارد.

فصل بیستم به «جان پیترز» [John Peters] آمریکایی اختصاص دارد که در سال ۱۳۰۹ق. [=۱۸۹۰م.] در رأس یک هیأت اعزامی از پنسیلوانیا از شهر مقدس کربلا دیدن کرده است. جان پیترز در ۱۸۵۲م. در شهر نیویورک متولد شد و در ۱۹۲۱ در گذشت. وی در رأس یک هیأت باستان شناسی در منطقه بابل و یا حله عراق، در آن منطقه به حفریابی باستان شناسانه اشتغال داشت. او در گزارش خود مقایسه‌ای میان حرم حضرت امام حسین و حضرت امام علی علیه السلام کرده، می‌نویسد:
در صحن مطهر، مناره سومی هم به نام مناره عبد(مناره العبد و یا
مئذنة العبد) وجود دارد.^۷

در فصل بیست و ششم، گزارش تفصیلی است از «هانت» [Hant] کنسول انگلستان در کرمانشاه است که در سال ۱۳۲۲ق. [=۱۹۰۴م.] از کربلا دیدن کرده و گزارش تا حدی مفصل از حضور و زیارت ایرانیان در اعتبار مقدسه عراق و نیز از ظلم و جور حاکمان عثمانی نسبت به شیعیان ارائه می‌کند. وی در گزارش خود به ارزش اقتصادی و در آمد مالی اعتبار مقدسه عراق اشاره کرده است.

در فصل بیست و نهم به گزارش خانم «گرترو دبل» انگلیسی اشاره شده که در سال ۱۳۲۷ق. [=۱۹۰۹م.] از شهر مقدس کربلا دیدن کرده است. از آنجا که وی مسلمان نبوده، نمی‌توانسته به حرم تشریف یابد، در نتیجه داخل حرم را از فراز یکی از منازل اطراف دیده است. وی اهمیت ضریح مطهر حضرت امام حسین علیه السلام را کمتر از کعبه معظمه نمی‌داند! قابل توجه آن که خانم گرترو دبل در ۱۸۶۸ در نزدیکی دورهام انگلستان متولد و در ۱۹۲۶ در بغداد درگذشت. برخی وی را از رؤسای تشکیلات جاسوسی انگلستان در عراق دانسته‌اند.

خانم اثل استیونس معتقد است اگر نجف به مغز تفکر شیعی تشبیه شود، کربلا را باید قلب تفکر شیعی دانست؛ زیرا که عشق و حماسه شیعی از کربلا می‌جوشد.

در فصل سی‌وسوم به یادداشت‌های خانم «اثل استیونس» انگلیسی بر می‌خوریم که در سال ۱۳۳۶ق. [=۱۹۱۸م.] از کربلا دیدن کرده و می‌نویسد:

اگر نجف به مغز تفکر شیعی تشبیه شود، کربلا را باید قلب تفکر شیعی دانست؛ زیرا که عشق و حماسه شیعی از کربلا می‌جوشد.

وی در ۱۸۷۹ متولد و در ۱۹۷۲ در انگلستان بدرود حیات گفت. از آنجا که همسرش «ادوارد درور» در سالهای ۱۹۲۱-۱۹۴۶م. در عراق مستشار بوده، وی نیز در سال ۱۹۲۳ در آن کشور حضور داشته است.

فصل سی‌وهفتم گزارش فرماندهی نیروی دریایی انگلستان در حوالی سال ۱۳۴۵ق. [=۱۹۲۶م.] است که به جنبه‌های اقتصاد کربلا اشاره دارد. در این گزارش به اهمیت حرم و نقش آن در اقتصاد شهر پرداخته شده است.

فصل سی و هشتم به «پیتر کلارک» انگلیسی اشاره می‌کند که در حوالی ۱۳۴۶ق. [=۱۹۲۷م.] از شهر کربلا دیدن کرده و می‌نویسد:

کربلا برای شیعیان از اهمیت ویژه برخوردار است؛ به طوری که آن را مقدس‌ترین مکان پس از مکه می‌دانند.

فصل سی و نه، از دانشمند انگلیسی «دوایت دوناله سن» است که در سال ۱۳۴۷ق. [=۱۹۲۸م.] از کربلا دیدن کرده و از نقطه‌ای در مقابل حرم مطهر و کنار یک قهوه‌خانه داخل حرم را دیده و توصیف کرده است. قابل توجه این که وی مدت ۱۶ سال در شهر مشهد مقدس در ایران اقامت کرده و یکی از کتابهایش را که درباره عقاید شیعه است، در سال ۱۹۳۳ در لندن چاپ و منتشر کرده است.^۸

فصل چهل و دو به یادداشت‌های «اریک هوینخمان» هلندی اختصاص یافته که به سال ۱۹۳۵م. مربوط می‌گردد. به نظر می‌رسد هوینخمان نخستین شخص از اروپاییان باشد که در سال‌های اخیر داخل حرم مطهر و آئینه کاری‌های پیرامون ضریح مطهر را دیده و گزارش تهیه کرده است. بخشی از گزارش که در آن تحیر و اعجاب وی از آئینه کاری‌ها و زیبایی‌های حرم مطهر و حائر مقدس حسینی را نشان می‌دهد در «دائرة المعارف مختصر اسلام» در ذیل ماده «مشهد الحسین» آمده است. هوینخمان در ۱۹۰۷ متولد و در ۱۹۶۵ بدرود حیات گفت.

فصل چهل و سوم یادداشت‌های «ریچارد هارتمن» را آورده که در ۱۹۶۱م. داخل حرم مطهر حضرت امام حسین علیه السلام را دیده و گزارش جالبی از ابعاد و اندازه‌های ضریح مطهر حضرت امام حسین علیه السلام تهیه کرده است. وی که در ۱۸۸۱م. متولد و در ۱۹۶۵ فوت شده، دارای تألیفاتی چند در حوزه مطالعات اسلامی است و از همکاران «دائرة المعارف اسلام» در لیدن هلند بوده است.

آخرین فصل کتاب به گزارش «ژاک بیرک» فرانسوی اختصاص یافته که در سال ۱۹۷۸م. یادداشت‌های سفر به کربلایش را در مقاله‌ای منتشر کرد و در آن به شیدایی شیعیان نسبت به حضرت امام حسین علیه السلام و واقعه عاشورا پرداخته و از تربت حسینی با احترام فراوان یاد می‌کند. گفتنی است دکتر ژاک بیرک در ۱۹۱۰ در الجزایر متولد شد و سال‌های متمادی در کشورهای عربی مانند مصر و لبنان عهده‌دار مسئولیت‌هایی بود و در دانشگاه‌های پاریس سمت استادی داشت وی به دین اسلام تشریف پیدا کرد و در ۱۹۹۵ بدرود حیات گفت.

پی‌نوشت‌ها:

۱. جورج قنازع، كربلاء فی الأدب الشیعی، الکرمل ۱۳ (۱۹۹۲): ۱۶۴ - ۱۷۹ (۱۸۰).
۲. القاسم جعفر بن محمد بن قولویه القمی، کامل الزیارات، تحقیق الشیخ جواد القیومی (قم: نشر الفقاهه، ۱۴۲۴ق.)، الباب ۸۹: فضل الحائر و حرمته، الحدیث [۶۹۱].
۳. pedro teixera
۴. carstaim neibuhr
۵. Theodor noldeke
۶. rober clive
۷. منارة العبد یا مئذنة العبد در سال ۷۶۷ق. (=۱۳۶۶م.) به همت مرجان امین الدین بن عبدالله، کارگزار ایلخانان مقیم بغداد، با قاعده‌ای به قطر ۲۰ متر و ارتفاعی بیش از ۴۰ متر، در فاصله ۴۰ متری زاویه شرقی صحن مطهر حرم منور حضرت امام حسین علیه السلام از جنس آجر و گچ ساخته شد و در کنار آن مسجد کوچکی قرار داشت.
- این مناره در سمت چپ کسی قرار می‌گرفت که از باب قاضی الحاجات حرم مطهر خارج و به سمت حرم مطهر حضرت ابوالفضل العباس می‌رفت. منارة العبد بلندترین مناره در مجموعه مناره‌های حرم مطهر امام حسین علیه السلام بود. این

مناره در سال ۹۸۲ق. به هزینه و فرمان شاه طهماسب صفوی باز سازی و نوسازی شد. در سال ۱۳۰۸ق. و در دوران عثمانی‌ها بار دیگر تعمیر گردید. در سال ۱۳۵۴ق. (= ۱۹۳۵م.) یاسین الهاشمی نخست وزیر وقت دولت پادشاهی عراق فرمان تخریب آن را صادر کرد. این تخریب به بهانه کج شدن مناره بود و تخریب آن تأثیر بسیار نامطلوب در اذهان عموم مردم کربلا بر جای گذاشت. به گفته آقای دکتر عبدالجواد کلیددار، حرم مطهر حسینی تا سال ۱۳۵۴ق. (= ۱۹۳۵م.) دارای سه مناره بود که بلندترین آن‌ها همان منارة العبد یا منارة مرجان بود که از شکوه‌مندترین مناره‌های تمامی اعتاب مقدسه عراق به شمار می‌رفت.

برای آگاهی بیشتر به کتاب‌های زیر مراجعه شود: رئوف محمد علی الأنصاری، معماری کربلا در گذر تاریخ، قم: انتشارات مسجد جمکران، ۱۳۷۸؛ سلمان هادی آل طعمه کربلا و حرم‌های مطهر بدون جا: نشر مشعر، ۱۳۷۸؛ و د. عبدالجواد کلیددار، تاریخ کربلا و حائر الحسین علیه السلام، النجف الأشرف: المكتبة الحیدریة، ۱۳۶۸ق. قم: منشورات الشریف الرضی، ۱۳۷۶ش/۴۱۸ق.

D.M. Donaldson, The shlite religion, london

